

РИЗИКИ РОЗРАХУНКІВ В ПЛАТІЖНИХ СИТЕМАХ: ГОСПОДАРСЬКО- ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Глібко Сергій Васильович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
директор НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

The article discusses the economic and legal regulation of determining the risks of payment systems, the procedure for their classification in regulatory legal acts, and analyzes sources related to managing, minimizing and eliminating risks in payment systems.

Keywords: banking risks, payment systems, risks of payment systems, transfer of funds.

В статье рассмотрено хозяйственно-правовое регулирование определения рисков платежных систем, порядок их классификации в нормативно-правовых актах и осуществлен анализ источников касательно управления, минимизации и устранения рисков в платежных системах.

Ключевые слова: банковские риски, платежные системы, перевод средств, риски платежных систем.

Ключовим питанням при забезпеченні як публічних, так і приватних інтересів споживачів при переказі коштів є постійне функціонування платіжних систем та виконання цього завдання доступними засобами регулювання і усунення ризиків в платіжних системах. У зв'язку з цим доцільно прослідкувати класифікацію та ідентифікацію ризиків, які виникли в платіжних системах та розглядаються в ПП НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» від 11.06.2018 № 64 (далі – ПП НБУ № 64) [1], «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 № 351 (далі – ПП НБУ № 351) [2], «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні»

від 28.11.2014 № 755 (далі – ПП НБУ № 755) [3]¹, а також в проекті Методичних рекомендаціях НБУ з управління ризиками у платіжних системах(далі – проект Методики) [4].

В наукових джерелах, в залежності від галузей науки, законодавства, існують різні підходи до визначення ризику та класифікації ризиків. Ф. Найт визначав ризик як кількісну міру невизначеності і, відповідно, передбачити можливі показники (результати) певної діяльності в майбутньому [5].

С. В. Діденко визначає банківський ризик як вартісний вираз ймовірної події, що веде до витрат [6].

Серед банківських та фінансових ризиків, як групи ризиків, що впливають на платіжні системи виділяють ринковий ризик: ліквідності, капіталу, менеджменту, валютний, операційний.[6]

Інші автори також враховують спеціальні види ризиків та їх наслідків, відмічаючи такі: правовий ризик (у зв'язку з недосконалим законодавством); розрахунковий ризик (поєднує кредитний ризик та ризик ліквідності, найближче до завдання шкоди клієнту при затримці платежів); операційний ризик, системний ризик [7].

Аналізуючи класифікацію фінансових ризиків, надану І. О. Бланком можна стверджувати, що низку з них можливо розглядати як вид платіжних ризиків. Так, до останніх доцільним є віднести валютний ризик, ризик зниження фінансової стійкості та ризик неплатоспроможності [8, С. 24]. Характеризуючи валютний ризик І. О. Бланк зазначає, що він проявляється у недоотриманні передбачених доходів в результаті безпосереднього впливу зміни обмінного курсу іноземної валюти, що використовується у зовнішньоекономічних операціях підприємства, на очікувані грошові потоки від цих операцій. Ризик зниження фінансової стійкості підприємства пов'язаний з недосконалістю структури капіталу (занадто значною часткою позичених коштів, що використовуються). Ризик неплатоспроможності (незбалансованої ліквідності) підприємства генерується зниженням рівня ліквідності обігових активів, що породжують розбалансованість позитивного і негативного грошових потоків підприємства у часі [8, С. 24–25]

¹ Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: затв. Постановою Правління НБУ від 28.11.2014 № 755. *Офіційний вісник України* від 30.12.2014–2014 р., № 102, стор. 33, стаття 3015, код акта 75173/2014

Серед видів ризиків, визначених І. Б. Чайкіним, можливо виділити в якості платіжних ринкові ризики, страхування збитків від перерви в роботі, страхування валютних ризиків та страхування ризиків, пов'язаних з застосуванням пластикових карток [9, С. 49–50].

На думку деяких учених-економістів, які здійснили комплексний аналіз, ризики можливо поділити на такі групи:

1. Внутрішні: правові та операційні (ризики інформаційних та технологічних систем; ризики персоналу). Під ризиком персоналу науковці розуміють ризик помилки персоналу, адміністративні ризики, ризики шахрайства, ризики нестачі досвіду та кваліфікації.

2. Ризики розрахунків та клірингу (кредитні ризики, ризики ліквідності та систем.

3. Зовнішні: ризики змін у законодавстві та ринковій практиці, ризик втрати довіри, ризик технологічних змін, ризик катастроф, кримінальні ризики

4. Системний. [10, С. 81]

В нормативно-правових актах класифікація ризиків здійснюється іншим чином.

Ризики, які можливо відносити до платіжних систем (шляхом аналізу положень ПП НБУ № 755) доцільно викласти у наступній таблиці.

Ризик	Визначення
інвестиційний ризик	ризик втрати або недоступності фінансових активів платіжної організації платіжної системи та/або фінансових активів, що передані платіжній організації платіжної системи учасником платіжної системи, що виникає внаслідок їх інвестування
депозитарний ризик	ризик втрати фінансових активів платіжної організації платіжної системи та/або фінансових активів, що передані платіжній організації платіжної системи учасником платіжної системи, з вини юридичної особи, що прийняла на зберігання ці фінансові активи;

Ризик	Визначення
загальний комерційний ризик	ризик погіршення фінансового стану платіжної організації платіжної системи в результаті зниження її доходів або збільшення видатків, унаслідок якого витрати перевищують доходи та призводять до втрат, покриття яких здійснюється за рахунок капіталу. До загального комерційного ризику не належать ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язань учасником платіжної системи або іншою організацією, що має фінансові зобов'язання перед платіжною організацією платіжної системи;
кредитний ризик	ризик того, що учасник платіжної системи або інша організація, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, не зможе виконати свої фінансові зобов'язання у платіжній системі в повному обсязі в установлений момент часу або в будь-який момент у майбутньому. У платіжній системі може виникати поточний кредитний ризик та/або потенційний майбутній кредитний ризик
операційний ризик	ризик того, що недоліки інформаційних систем або внутрішніх процесів, людські помилки, операційні збої (помилки чи затримки під час оброблення, перебої в роботі систем, недостатня пропускна спроможність), втрата або витік інформації, шахрайство або порушення в управлінні внаслідок зовнішніх подій призведуть до скорочення, погіршення або зупинення надання послуг платіжною системою
правовий ризик	ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників.

Ризик	Визначення
системний ризик	ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи та/або оператора послуг платіжної інфраструктури виконати свої зобов'язання або порушення безперервності діяльності самої платіжної системи призведе до порушення діяльності учасників платіжної системи, інших установ або функціонування фінансової системи в цілому;

Варто звернути увагу, що аналогічні визначення загального комерційного, кредитного, операційного, системного та правового ризиків містяться у проекті Методики.

Крім того, зазначений проект Методики додатково виділяє такі види ризиків у платіжних системах.

Ризик	Визначення
Розрахунковий ризик	ризик того, що розрахунки в платіжній системі не здійснюватимуться належним чином (ризик постійного невиконання переказів в платіжних системах)
Ризик ліквідності	ризик того, що в учасника платіжної системи або іншої організації, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, бракуватиме коштів для виконання своїх фінансових зобов'язань у платіжній системі належним чином у повному обсязі в установлений момент часу, але він зможе їх виконати в інший момент часу в майбутньому.

На нашу думку, до ризиків платіжних систем, крім вищевикладених, доцільно визначити, наведені у ПП НБУ № 64, такі ризики:

1) передрозрахунковий ризик (Pre-Settlement Risk) як імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок дефолту контрагента за договором до

початку виконання своїх зобов'язань будь-якою зі сторін договору (ризик, що виникає з переказу коштів);

2) ризик розрахунків (Settlement Risk) як імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок невиконання контрагентом своїх зобов'язань після того, як банк виконав свою частину зобов'язань.

Разом з тим у п. 1 розділу VII ПП НБУ № 755 надається розширений та не виключний перелік ризиків у діяльності платіжних організацій. Зокрема, встановлюється обов'язок мінімізації та усунення наслідків впливу правового, розрахункового, операційного, системного ризиків, а також кредитного ризику, ризику ліквідності, загального комерційного ризику, депозитарного та інвестиційного ризиків, які об'єднуються терміном «фінансові ризики».

Привертає увагу той факт, що на платіжну систему, окрім обов'язку врахування власних ризиків покладено обов'язок аналізу тих ризиків, які можуть призвести до виникнення ризиків у діяльності інших осіб, учасників платіжних правовідносин, а також розробляти правила і порядок зменшення правового ризику, у випадку, якщо платіжна система або її учасники є суб'єктами права різних юрисдикцій.

ПП НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 у визначені надзвичайній ситуації викладає підстави ризиків як чинників та обставин, що становлять загрозу для безперервності діяльності платіжної системи: економічна криза, терористичний акт, природні катастрофи (землетруси, зсув, обвал, сель, цунамі, лавина, повінь, смерч, посуха, заморозки, гроза, природна пожежа), техногенні катастрофи та аварії (вибух, пожежі), масові заворушення, збої в постачанні електроенергії тощо. Встановлено обов'язок платіжної організації значущої платіжної системи визначати у своїх статутних або внутрішніх документах порядок внутрішнього контролю за управлінням ризиками та оцінки ефективності процесів управління.

Серед засобів мінімізації ризиків, що виникають під час діяльності платіжної організації можливо, серед іншого, виділити наступні:

1. Платіжна організація значущої платіжної системи, що здійснює відкладені нетто-розрахунки, зобов'язана в надзвичайній ситуації забезпечити покриття найбільшого сукупного кредитного ризику двох прямих учасників платіжної системи, з урахуванням кредитного ризику непрямих учасників платіжної системи, за дорученням яких діють зазначені прямі учасники платіжної системи. Платіжна організація платіжної системи, що залучає для здійснення розрахунків у платіжній системі розрахунковий(і) банк(и), зобов'язана вимагати від нього(них) виконання вимог цього пункту шляхом установлення відповідної вимоги до нього(них) у своїх реєстраційних документах.

2. Платіжна організація значущої платіжної системи зобов'язана диверсифікувати ліквідні активи за джерелами їх надходження та регулярно перевіряти доступність ліквідних активів.

3. Платіжна організація значущої платіжної системи не має права вкладати активи учасників платіжної системи у цінні папери учасників платіжної системи як прямих, так і непрямих та цінні папери їх афілійованих осіб.

4. Платіжна організація значущої платіжної системи не має права використовувати активи учасників платіжної системи для власної комерційної діяльності, у тому числі для надання кредитів.

5. Платіжна організація платіжної системи має право визнати учасника значущої платіжної системи таким, від якого вона критично залежить та за потреби встановити до такого учасника платіжної системи додаткові вимоги щодо управління ризиками в платіжній системі, про що повідомляє цього учасника протягом п'яти робочих днів з моменту такого визнання.

Разом з тим, серед засобів усунення ризиків, що виникають під час діяльності платіжної організації можливо, серед іншого, виділити наступні:

1) передбачення в Плані заходів порядку використання резервної робочої зони; порядок відновлення безперервності діяльності платіжної системи та роботи комп'ютерних систем у разі настання надзвичайної ситуації; порядок забезпечення безперервного виконання/надання критичних операцій/послуг; забезпечувати в надзвичайних

ситуаціях надання послуг у платіжній системі на рівні, не нижчому, ніж планові показники операційної діяльності, визначені у внутрішніх документах;

2) обов'язок платіжної системи оприлюднювати на офіційному веб-сайті порядку припинення участі та виключення учасника платіжної системи, який порушує вимоги щодо участі в платіжній системі або більше їм не відповідає;

3) обов'язок платіжної системи у звіті подавати результати моніторингу діяльності платіжної системи.

Крім того в якості засобу мінімізації та усунення ризиків у діяльності платіжних систем є розроблення НБУ методичних рекомендацій щодо окремих питань діяльності платіжних систем, а також функціонування підрозділу НБУ з питань регулювання діяльності платіжних систем та нагляду (оверсайта).

Таким чином можна зробити висновок, що нормативно-правове регулювання ризиків у платіжних системах потребує подальшого удосконалення з метою уникнення правових колізій та збільшення ефективності управління, мінімізації порушення приватних інтересів та усунення ризиків користувачів платіжної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах»: затв. Постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. *Офіційний вісник України*. 2018 р., № 55, стор. 163, стаття 1936

2. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затв. Постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351. *Офіційний вісник України*. 2016 р., № 61, стор. 128, стаття 2101

3. Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: затв. Постановою Правління НБУ від 28.11.2014 № 755. *Офіційний вісник України*. 2014 р., № 102, стор. 33, стаття 3015, код акта 75173/2014

4. Проект Методичних рекомендацій з управління ризиками у платіжних системах. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72819050>

5. Найт Ф. Х. Поняття ризику на невизначеності. THESIS, 1994. Вип. 5. С. 12-28

6. С. В. Діденко. Ризик-менеджмент банку: нова парадигма в умовах невизначеності фінансових ринків. *Ефективна економіка*. № 4. 2009. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=98>

7. Пишик И., Дорошкевич А. Пути минимизации рисков в платежной системе. *Банкаускі веснік, кастрычнік*, 2006. С. 6-7

8. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. Киев: Центр-Ника, 2005. 600 с.

9. Чайкін І. Б. Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг: монографія/ І. Б. Чайкін. Харків: Юрайт, 2012. 184 с.

10. Шорохова Ю. Ю., Калинина О. В. Сравнительный анализ подходов к классификации рисков платежных систем. *Международный научно-исследовательский журнал*. Август 2013. С. 78-82.

ДО ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІЙ ПІДПРИЄСТВ

Коритін Денис Сергійович,

здобувач НДІ правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрН України

ndipzir@gmail.com

Науковий керівник: к.ю.н., доц, Глібко С. В.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the harmonization of national legislation of Ukraine with EU law on the example of the «Small Business Act for Europe». The purpose of the study is to establish the compliance of the legislative support for small and medium-sized enterprises in Ukraine with the EU principles of public policy in the field of regulation of small and medium-sized enterprises. The author concludes that Ukraine partially complies with the EU requirements, and outlines the main directions of further reform of the legal acts on the functioning of SMEs.

Keywords: harmonization of legislation, innovative activity, state support, small and medium enterprises.